

II. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

О. М. МЕЛЬНИК, д-р екон. наук

ВАЛЮТНИЙ КУРС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДИНАМІКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

При дослідженні питання про те, який вплив справили зміни валютного курсу гривні на динаміку зовнішньої торгівлі необхідно виділити три напрями аналізу: 1) вплив зміни валютного курсу на експорт товарів і послуг; 2) вплив зміни валютного курсу на імпорт товарів і послуг; 3) вплив зміни валютного курсу на загальне сальдо балансу зовнішньої торгівлі України.

1. Валютний курс та експорт товарів і послуг

З економічної теорії відомо, що **підвищення валютного курсу** (зростання кількості грошових одиниць інших країн, які можна придбати за національну грошову одиницю) за інших однакових умов призводить до зменшення конкурентоздатності національного експортного виробництва та до **зменшення експорту**. Водночас зниження реального валютного курсу веде до зростання експорту.

Якщо аналізувати те, як ця загальна тенденція реалізувалась стосовно величини всього товарного експорту України на практиці (табл. 1), то тут стає помітним, що серед 8 аналізованих років вона більш-менш чітко проглядається лише протягом трьох років — 1993, 1994 та 1997. Причому в 1993 та 1997 рр. зростання реального курсу (на 80,7 та 8,6%) вело до зменшення товарного експорту (на 4,2 та 0,8%), а в 1994 р. падіння реального курсу на 65,3% спричинило його зростання на 28,2%.

Протягом усіх інших років взаємозв'язок між зміною реальної величини валютного курсу та розмірами експорту з України є прямо протилежним визначеній раніше загальній тенденції. Це, а також величини кількісних залежностей між цими показниками протягом 1993, 1994 та 1997 рр. свідчать, що зміна величини реального валютного курсу не була визначальним чинником зміни величини експорту України. Тобто на величину українського експорту впливала ціла низка інших чинників, вплив яких був значно вагомішим у порівнянні з впливом зміни валютного курсу. Серед найважливіших можна визначити кон'юнктуру зовнішніх ринків (саме вона спричинила різке падіння українського експорту

як товарів, так і послуг у 1997—1999 рр.) та кон'юнктуру внутрішнього ринку (посилення кризи на якому зумовило зростання загального українського експорту протягом 1993—1996 рр. та збільшення експорту до країн СНД протягом 1992—1995 рр.).

Таблиця 1

ЕКСПОРТ З УКРАЇНИ

Рік	Зміни реального курсу, грн. (у %)	Експорт товарів	Експорт товарів 1992 р. = 100%	Щорічні темпи приросту (у %)	Експорт товарів та послуг	Експорт товарів та послуг 1994 р. = 100%	Щорічні темпи приросту (у %)
1992	—	11 308	100	—	×	×	×
1993	80,7	10 841	95,8	- 4,2	×	×	×
1994	-65,3	13 894	122,9	28,2	16 641	100,0	—
1995	38,5	14 244	125,9	2,5	17 090	102,7	2,7
1996	24,2	15 547	137,5	9,1	20 346	122,3	19,1
1997	8,6	15 418	136,4	- 0,8	20 355	122,4	0,1
1998	-50,4	13 699	121,1	-11,1	17 621	105,9	-13,4
1999	-26,8	12 463	110,2	-9,1	16 234	97,6	-7,9

Таблиця складена на підставі даних Європейського центру макроекономічного аналізу України: «Тенденції української економіки» (березень, 2000 р., с. 73).

Про те, що саме ці чинники (а не коливання реального валютного курсу) є визначальними у змінах величини українського експорту свідчить і аналіз товарної структури українського експорту протягом 1994—1999 рр. (табл.2). Протягом цього періоду зміни реального валютного курсу були досить значними. Він то зростав на 38,5% протягом певного року, то падав протягом іншого року на 50,4%. Тобто його реальні зміни були досить істотними. Водночас товарна структура українського експорту при всіх цих змінах реального валютного курсу майже не змінилась. Експорт продукції металургійного комплексу, який дорівнював у 1994 р. 36,2%, у 1999 р. становив 42,1%. Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, який у 1994 р. становив 10,5%, у 1999 р. також майже не змінився і становив 9,3%. Мінеральна сировина як була в 1994 р. на рівні 10,5%, так і залишилась майже без змін. Тобто всі ці дані

свідчать про те, що: а) структура українського експорту є не досить еластичною; б) зміни структури українського експорту відбуваються майже незалежно від коливання реального валютного курсу гривні.

Таблиця 2

ТОВАРНА СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ в 1994—1999 рр. (у %)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Усього	100	100	100	100	100	100
у тому числі:						
жива худоба та продукція тваринництва	3,5	4,2	4,1	3,1	2,2	2,4
продукція рослинництва	0,8	1,2	6,1	3,9	5,1	6,2
жири та масло	0,6	0,8	1,3	0,9	1,0	1,0
продукція харчової промисловості	5,8	8,5	9,7	4,8	2,6	2,7
мінеральна сировина (руди, вугілля та ін.)	10,5	10,5	9,4	9,0	9,2	10,1
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	10,5	9,7	11,7	10,6	10,1	9,3
вироби з каменю, гіпсу, цементу, скла, азбесту	1,8	1,5	1,2	0,9	0,9	0,7
неблагородні метали та вироби з них	36,2	36,2	32,3	41,5	42,2	42,1
машини, обладнання та механізми (електричні та механічні)	14,1	11,8	9,8	9,7	8,7	7,9
засоби наземного, повітряного та водного транспорту	7,3	6,4	4,4	3,8	4,9	3,6
прилади та апарати	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
різні промислові товари	1,3	0,5	0,4	2,4	2,5	0,4
Зміна реального валютного курсу грн. (у %)	-65,3	38,5	24,2	8,6	-50,4	-26,8

Таблиця складена за даними: Статистичний щорічник України за 1995 рік. — К., 1996. — С.97; Статистичний щорічник України за 1996 рік. — К., 1997. — С.329—330; Статистичний щорічник України за 1997 рік. — К., 1998. — С.299; Статистичний щорічник України за 1999 рік. — К., 2000. — С.302.

2. Валютний курс та імпорт товарів і послуг

Вплив зміни реального валютного курсу на імпорт також досить добре відомий з курсу економічної теорії. **Підвищення реального валютного курсу** національної грошової одиниці за інших однакових умов призводить до зменшення конкурентоздатності внутрішньонаціонального виробництва в порівнянні з іноземним. Саме тому в ринковій економіці підвищення реального валютного

курсу національної грошової одиниці призводить до **зростання імпорту**, оскільки у порівнянні з національними товарами імпортовані товари стають дешевшими, а тому внутрішні споживачі починають їх більше купувати. Тоді як **зниження реального валютного курсу** зумовлює **зменшення імпорту**.

Якщо аналізувати те, як ця загальна тенденція реалізувалась стосовно величини всього товарного імпорту України на практиці (табл.3), то тут відразу стає помітним, що вона є досить чіткою і однозначно простежується на більшій половині аналізованого часового інтервалу. Так, вона є наявною протягом п'яти років — 1993, 1995, 1996, 1998 та 1999. Протягом 1993, 1995 та 1996 рр., коли спостерігалось зростання реального курсу гривні на 80,7%, 38,5% та 24,2% обсяг імпорту товарів збільшився на 6,2%, 2,9% та 17,1%. А в 1998 та у 1999 рр. при падінні реального курсу гривні стосовно долара США на 50,4% та 26,8% загальний обсяг імпорту товарів скоротився на 17,1% та 20,5%. Порушення згаданої закономірності, яке відбулось у 1997 р. стало наслідком падіння світових цін на нафту. А оскільки попит на нафту в Україні в умовах кризового зменшення внутрішнього виробництва не міг зрости, то це і стало головним чинником зменшення на 1,1% обсягу імпорту товарів, навіть в умовах зростання реального валютного курсу на 8,6%.

Таблиця 3

ІМПОРТ УКРАЇНОЮ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ, усього

Рік	Зміни реального курсу грн. (у %)	Імпорт товарів	Щорічні темпи приросту (у %)	Імпорт товарів 1992 р. = 100 %	Імпорт товарів та послуг	імпорт товарів та послуг 1992 р. = 100 %	Щорічні темпи приросту (у %)
1992	—	11 930	—	100,0	×	×	×
1993	80,7	12 669	6,2	106,2	×	×	×
1994	-65,3	16 469	29,9	138,0	18 007	100,0	—
1995	38,5	16 946	2,9	142,1	18 280	101,5	1,5
1996	24,2	19 843	17,1	166,3	21 468	119,2	17,4
1997	8,6	19 623	-1,1	164,5	21 891	121,6	1,9
1998	-50,4	16 283	-17,1	136,5	18 828	104,6	-13,9
1999	-26,8	12 945	-20,5	108,5	15 237	84,6	-19,1

Таблиця складена на підставі даних Європейського центру макроекономічного аналізу України: «Тенденції української економіки» (березень, 2000 р., с.73).

Аналіз загального обсягу імпорту товарів та послуг протягом 1995—1999 рр. так само підтверджує загальну закономірність. Але тут навіть можна констатувати, що ця закономірність проявила себе ще більш однозначно протягом усього аналізованого часового інтервалу. При зростанні валютного курсу гривні в 1995—1997 рр. на 38,5%, 24,2% та 8,6% обсяг імпорту товарів та послуг збільшувався на 1,5%, 17,4% та 1,9%. Саме завдяки цьому загальна величина імпорту товарів та послуг у 1997 р. становила 121,6% від загальної величини імпорту товарів та послуг у 1994 р. Протягом 1998 та 1999 рр. коли реальний валютний курс гривні знизився на 50,4% та 26,8% відбувалось інтенсивне скорочення імпорту Україною товарів та послуг (на 13,9% у 1998 р. та 19,1% у 1999 р.). Під впливом саме цього чинника загальний обсяг імпорту Україною товарів та послуг скоротився до 84,6% від рівня 1994 р.

Таблиця 4

ТОВАРНА СТРУКТУРА ІМПОРТУ УКРАЇНИ в 1994—1999 рр. (у %)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Усього	100	100	100	100	100	100
у тому числі:						
жива худоба та продукція тваринництва	0,6	0,7	1,7	1,1	1,5	1,6
продукція рослинництва	0,9	1,1	1,3	1	1,2	1,6
жири та масло	0,1	0,2	0,2	0,2	0,6	0,6
продукція харчової промисловості	1,6	2,5	4,5	2,9	3,7	3,7
мінеральна сировина (руди, вугілля та ін.)	55,0	55,2	51,7	47,6	43,0	47,3
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5,6	5,4	5,5	7,3	6,7	6,7
вироби з каменю, гіпсу, цементу, скла, азбесту	0,7	0,8	0,8	1,2	1,1	1,1
неблагородні метали та вироби з них	4,1	4,8	4,3	3,9	4,2	3,5
машини, обладнання та механізми (електричні та механічні)	14,2	14,9	13,5	15,2	15,6	13,0
засоби наземного, повітряного та водного транспорту	4,1	2,5	3,1	5,0	6,0	4,5
прилади та апарати	1,2	0,9	1,1	1,4	1,7	1,5
різні промислові товари	0,8	0,6	0,8	0,9	0,5	0,7
Зміна реального валютного курсу грн. (у %)	-65,3	38,5	24,2	8,6	-50,4	-26,8

Таблиця складена за даними: Статистичний щорічник України за 1995 рік. — К., 1996. — С.97; Статистичний щорічник України за 1996 рік. — К., 1997. — С.329—330; Статистичний щорічник України за 1997 рік. — К., 1998. — С.299; Статистичний щорічник України за 1999 рік. — К., 2000. — С.302.

Про те, що зміна величини реального валютного курсу є тим чинником, який справляє певний вплив на зміни обсягів імпорту свідчать також і коливання структури товарного імпорту України (табл.4). Статистичні дані за 1994—1999 рр. свідчать, що протягом 1995—1997 рр., коли відбувалось зростання валютного курсу, частка продукції сільського господарства та переробної промисловості в загальній структурі імпорту зросла з 3,2% у 1994 р. до 5,2% у 1997 р. Зниження курсу в 1999 р. спричинило зменшення цієї частки до 5,1%. Аналогічні тенденції характерні і для продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. Зростання курсу в 1995—1997 рр. призвело до зростання частки імпорту з 5,4% до 7,3%. Падіння ж реального курсу гривні зумовило зростання конкурентоздатності національного виробництва, яке потіснило продукцію іноземних виробників, унаслідок чого частка імпорту Україною продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості зменшилась до 6,7%. Хоча аналіз структури імпорту в цілому свідчить, що зміни там є незначними, а тому можна зробити висновок — товарна структура українського імпорту не є достатньо еластичною. При досить значних змінах реального валютного курсу вона (як і структура експорту) змінилась не істотно.

Усе це дає підстави зробити загальний висновок, що: а) зміна величини реального валютного курсу була не просто значним, а до певної міри і головним чинником зміни величини імпорту Україною товарів та послуг; б) структура українського імпорту є не достатньо еластичною, а ті зміни, які у ній відбуваються, залежать від коливання реального валютного курсу не істотно.

3. Валютний курс та стан торгового балансу

При розгляді того впливу, який справляє зміна реального валютного курсу на стан торгового балансу потрібно виходити з того, що **зниження реального валютного курсу** національної грошової одиниці веде до: а) зростання загальної величини національного експорту; б) зменшення імпорту. Унаслідок існування цих двох тенденцій зниження реального валютного курсу національної грошової одиниці приводить до того, що від'ємний торговельний баланс має стати тенденцією до **зменшення величини від'ємного сальдо** та в подальшому сальдо торгового балансу може стати стійко позитивним.

Проте це знову ж таки загальні тенденції. У реальному житті ці загальні тенденції зазнають впливу дуже багатьох неврахованих у цьому аналізі чинників, унаслідок чого практика може дати приклад прямо протилежних тенденцій (табл.5).

Таблиця 5

БАЛАНС ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
(у поточних цінах)

Рік	Баланс торгівлі товарами		Баланс торгівлі товарами та послугами	
	млн дол.	зміна у % до попереднього року	млн дол.	зміна у % до попереднього року
1992	-621	×	—	—
1993	-1 828	194,4	—	—
1994	-2 575	40,9	-1 366	×
1995	-2 702	4,9	-1 190	-12,9
1996	-4 296	58,9	-1 122	-5,7
1997	-4 205	-2,1	-1 536	36,9
1998	-2 584	-38,5	-1 207	-21,4
1999	-482	-81,3	997	-182,6

Таблиця складена на підставі даних Європейського центру макроекономічного аналізу України: «Тенденції української економіки» (березень, 2000 р., с.73).

Так, у 1994 р. при зниженні реального валютного курсу гривні на 65,3% відбулось зростання від'ємного сальдо торговельного балансу по товарах на 40,9%. А в 1997 р. зростання реального валютного курсу на 8,6% відбулось в умовах зниження величини від'ємного сальдо торговельного балансу по товарах на 2,1%.

Аналогічні процеси можна також простежити і при аналізі динаміки величини сальдо торговельного балансу по товарах та послугах. Так, у 1995 та 1996 рр. зростання реального валютного курсу на 38,5 та 24,2% відбувалось в умовах зменшення величини від'ємного сальдо торговельного балансу на 12,9 та 5,7%. Проте як і у попередньому випадку визначальним чинником подібного впливу є не динаміка реального валютного курсу, а зміна цін та кон'юнктури світового ринку.

Разом з тим аналіз динаміки величини сальдо торговельного балансу України показує, що воно і в цих умовах досить чітко реагує на зміну величини реального валютного курсу. Тобто в більшості випадків загальна тенденція до зменшення позитивного та зростання від'ємного торговельного сальдо під впливом зростання реально-

го валютного курсу є однозначною. Так, протягом 1992—1999 рр. вона помітна в 1993, 1995, 1996, 1998 та 1999 рр. у сальдо по товарах. А в сальдо по товарах та послугах (часовий проміжок 1995—1999 рр.) вона спостерігається починаючи з 1997 р. (табл.5).

Зокрема, на зростання валютного курсу в 1993, 1995, 1996 рр. на 80,7%, 38,5% та 24,2% торговельний баланс по товарах реагував зростанням від'ємного сальдо на 194,4%, 4,9% та 58,9%. А на його зменшення в 1998 та 1999 рр. на 50,4% та 26,8% торговельний баланс відреагував зменшенням від'ємного сальдо на 38,5% та 81,3%. В абсолютних величинах від'ємне сальдо по товарах зменшилось з 4205 млн дол. у 1997 р. до 482 млн дол. у 1999 р. Динаміка сальдо по товарах та послугах також підтверджує загальну залежність, особливо в частині реакції на зменшення величини реального валютного курсу (табл.5). Наприклад, на зменшення реального валютного курсу в 1998 та 1999 рр. на 50,4% та 26,8% торговельний баланс по товарах та послугах відреагував зменшенням від'ємного сальдо на 21,4% та 182,6%, унаслідок чого, починаючи з другого кварталу 1999 р., баланс став позитивним. В абсолютних величинах від'ємне сальдо по товарах та послугах зменшилось з 1536 млн дол. у 1997 р. до 1207 млн дол. у 1998 р., а в 1999 р. його позитивна величина становила 997 млн дол.

Усе це дає підстави зробити загальний висновок, що зміна величини реального валютного курсу була досить значним чинником зміни величини сальдо торговельного балансу України як окремо по товарах, так і загалом по товарах та послугах. При цьому міцність зв'язку між змінами величини реального валютного курсу та змінами величини сальдо торговельного балансу України зумовлена тим, що зміна величина реального валютного курсу істотно впливала на зміни величини імпорту Україною товарів та послуг, експорт же на зміни реального валютного курсу майже не реагував.

Ю. А. КУЗЬМІНСЬКИЙ, канд. екон. наук

РОЗВИТОК ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОГОВІРНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ОПЕРАТИВНОГО ОБЛІКУ

У міжнародній практиці існують певні регламенти узагальнення правил та звичаїв. Так, Конференція ООН від 11 квітня 1980 р. регламентувала Віденською конвенцією основні поло-